

شطرنج، پاسور و تخته نرد در زندگی خوابگاهی دانشجویان و قمار در زندگی مجازی

محمد رضا حیدری

دانشجوی کارشناسی دکترای تخصصی مدیریت و برنامه ریزی فرهنگی، دانشگاه آزاد اسلامی خوراسگان، اصفهان، ایران.

mrheidari@tvu.ac.ir

محمد مهدی حیدری

دانشجوی دستیاری اطفال دانشگاه علوم پزشکی کاشان

heidari-m@kaums.ac.ir

چکیده

علیرغم فضایی که در اغلب دانشگاه های ما وجود دارد گاهی نمونه هایی رفتاری خاصی از دانشجویان سر می زند که بیشتر در زندگی جمعی خوابگاهی آنان رواج دارد. برخی سرگرمی های اوقات فراغت رایج در مجموعه های خوابگاهی دانشگاه های مختلف کشور بخصوص در دوره های کاردانی یا کارشناسی که دانشجویان هنوز با روح تلاش های هدفمند علمی و پژوهشی دوره های کارشناسی ارشد و دکترا آشنا نشده اند، عبارتند از شطرنج، پاسور بازی، تخته نرد، تماشای فیلم های سینمایی جدید تولید شده در هر سال و برخی فعالیت های دیگر که با اهداف اصلی فعالیت های دانشگاهی و حتی اوقات فراغت جوانان و نوجوانان در تضاد است.

در این پژوهش با روش کتابخانه ای و با کمک منابع موجود و مقالات پژوهشی و رساله های علمای عظام یا وبگاه های رسمی ایشان با رویکرد مرور سیستماتیک اطلاعات با جستجوی برخی کلید واژه ها نظیر، شطرنج، پاسور، تخته نرد، اوقات فراغت، قمار و زندگی دانشجویی جمع آوری شود و سپس مشاهده شد که اکثریت حضرات آیات عظام معتقدند که اسباب حلالت شطرنج و پاسور علیرغم تاکید برخی از آنان بر حرام بودن ذاتی شطرنج به دلیل استفاده های ورزشی و نبود برد و باخت منجر به رد و بدل شدن مال، مشکلی برای استفاده ندارند، ولی حرمت تخته نرد مورد اتفاق مطلق ایشان بود.

با توجه به نداشتن مرجع تقلید برخی دانشجویان پیشنهاد می شود با استفاده از ظرفیت های دفاتر رسمی حضرات آیات عظام نسبت به توزیع رساله های علمیه در خوابگاه های دانشجویی و جلسات گفتگوی جوان پیرامون موضوع تقلید و طراحی و تدوین برنامه های متنوع فرهنگی متناسب با نیازهای جدید دانشجویان، اقدام گردد.

واژگان کلیدی: اوقات فراغت، پاسوربازی، تخته نرد، زندگی خوابگاهی، زندگی دانشجویی، قمار.

مقدمه

اوقات فراغت یکی از مهم‌ترین مواردی است که همواره ذهن اندیشمندان، فرهیختگان و متخصصان علوم انسانی و اجتماعی و حتی مردم عادی را به خود مشغول کرده است. دانشگاه‌ها و موسسات آموزش عالی به عنوان یکی از نهادهای تاثیرگذار در حیطه علم و فناوری و زندگی خوابگاهی دانشجویان، به عنوان یکی از مولفه‌های تاثیرگذار در زندگی دانشجویی دانشجویان دانشگاه‌ها، همواره با چالش پرکردن مناسب و هدفمند این اوقات مواجه بوده‌اند.

کریس روجک^۱ اوقات فراغت را فعالیت‌ها و زمان‌هایی که به قصد استراحت، تفریح یا گذراندن زمان‌هایی که انسان کار خاصی ندارد، تعریف کرده است (مخبر، ۱۳۸۸).

در پژوهشی با عنوان "اوقات فراغت و عوامل اجتماعی موثر بر آن: مطالعه موردی افراد ۱۵ تا ۶۴ ساله شهرستان جویبار" اوقات فراغت را آن دسته از زمان‌ها و کارهایی که انسان در هنگام فراغت از کار اصلی و البته به صورت داوطلبانه و آگاهانه انجام می‌دهد، برمی‌شمارند (ابراهیمی و رازقی، ۱۳۹۲).

نقش عادات فردی و اجتماعی افراد در این زمینه نیز تاثیر فراوانی دارد. پی‌بوردیو^۲ با تاکید بر نقش عادت‌واره‌ها در زندگی افراد مختلف و بخصوص در شکل‌گیری فعالیت‌های اوقات فراغت آنها، آن عادت‌واره‌ها را معلول فضا، زمان و جو حاکم و عینیت یافته به عنوان مجموعه‌ای از رسوم و ارزش‌ها و نهادهای جمعی می‌داند (فرهادپور، ۱۳۷۹).

گذشته از عادت‌های رفتاری یا جو حاکم بر فعالیت‌ها یا اعمال فردی و اجتماعی دانشجویان، برای پرکردن ساعات فراغت آنها برنامه‌های فرهنگی متعدد و متنوعی توسط امور دانشجویان دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی یا تشکل‌های هم‌سو یا غیرهم‌سو، طراحی، تدوین و اجرا می‌شوند که در برخی مواقع با استقبال دانشجویان مواجه نمی‌شوند. چهره دیگر زندگی دانشجویی واقعیت‌هایی از زندگی آگاهانه و به قصد تفریح یا استراحت دانشجویان است که در خوابگاه‌های دانشجویی وجود دارد. از استعمال دخانیات، ورق بازی با پاسور، تخته نرد، در بعضی مواقع نادر شطرنج یا تماشای فیلم‌های جدید سینمایی از طریق رایانه‌های شخصی قابل حمل گرفته تا بتازگی گذراندن وقت در باشگاه‌های بدن‌سازی و پرورش اندام برای داشتن بازوهای ضخیم و سینه ستبر از دل مشغولی‌های نوپدید دانشجویان خوابگاهی برخی دانشگاه‌ها است.

روی دیگر سکه بحث قمار است که احتمال دارد در بین فعالیت‌های دانشجویان در خوابگاه‌ها این پدیده هم رواج اندکی داشته باشد که اثرات جبران‌ناپذیر آن در محیط‌های بیرونی دانشگاه مورد اتفاق محققان بوده است و احتمال دارد چنین نتایجی در بین دانشجویان خوابگاهی هم تکرار شود. چیزی که در تحقیقی با عنوان "بررسی پیامدهای اجتماعی قمار در خانواده مطالعه موردی: محله هرندی شهر تهران" به پیامدهای ناگوار آن بخصوص در زمینه جدائی والدین از یکدیگر اشاره دارد (درویشی فرد و همکاران، ۱۳۹۵).

همچنین قمار می‌تواند اثرات مخربی بر افراد اعم از افزایش استرس‌ها، نگرانی‌ها، تمایل به کشتن خویش و در پاره‌ای موارد اعتیاد‌های دیگر نظیر اعتیاد به مواد مخدر قدیمی مرسوم و رایج یا از انواع نوظهور آن و اعتیاد به مصرف الکل را نیز به مشکلات قبلی اضافه نماید (مقسومی، ۱۳۹۹).

بتازگی نوع خاصی از قمار به دلیل گسترش شبکه‌های مجازی میان افراد اجتماع و بخصوص جوانانی که به هر دلیل به دنبال کسب منفعت‌های آنی و زیاد با فعالیت کم مثل قمار هستند، شیوع پیدا کرده است، به عرصه‌های مختلف نظیر فوتبال، قمارخانه‌های آنلاین و شرط‌بندی‌های گزاف منجر شده است و این احتمال می‌رود برخی از دانشجویان با این پدیده شوم

¹ Chris Rojek

² Pierre Bardio

هم درگیر باشند که خطرات بیشتری را به دلیل نبود نظارت موثر خانواده ها و یا سایر اولیاء آموزشی و دانشگاهی، متوجه آنان می کند که ورود نهادهای قانون گذار، مراجع انتظامی و ادارات و سازمان های پیشگیری کننده را اجتناب ناپذیر می نماید (مقدم، ۱۳۹۷).

در حالی که جرم ها بزه هایی که در فضای فیزیکی رخ می دهند هم مجازات تعیین شده و هم در محاکم قضایی قادر به پیگیری و اعمال می باشند اما جرائم اینترنتی فاقد مجازات های مستقل هستند و به منظور بازدارندگی مناسب، لازم است متولیان نسبت به طراحی و تدوین مجازات های مناسب این جرائم اقدام کنند (چگنی و موسوی، ۱۳۹۸).
در دسترس بودن امکانات ارتکاب جرائم اینترنتی از جمله شرط بندی ها و قمار آنلاین باعث شده تا به همراه عوامل دیگری از جمله ماهیت خاص این نوع از فعالیت ها و توأم شدن آن با عوامل زمینه ای شامل مسائل فردی و اجتماعی آمار وقوع و اهمیت این پدیده بالا برود (صفائی و یزدان پناه، ۱۳۹۹).

با کم رنگ شدن همه گیری کرونا و شروع به کار فعالیت خوابگاه های دانشجویی و در برخورد مفاهیم مسئولان با دانشجویان پیرامون گذران اوقات فراغت به نحو شایسته، برخی دانشجویان اظهار می دارند کار خاصی برای پرکردن اوقات فراغت غیر از ورق بازی سراغ ندارند و در مقام توجیه عمل خویش به فتوای مراجع در مورد حلیت اسباب و آلات قماری بخصوص آنها که در عرف از حالت قمار خارج شده اند و بازی با آنان حکم سرگرمی دارد، اشاره و استناد می کنند و با اطمینان اظهار می دارند بازی با پاسور یا تخته نرد از نظر شرعی اشکال ندارد.

3

در این تحقیق تلاش می شود ضمن بررسی برخی فتاوی علمای عظام تقلید معرفی شده به عنوان مراجع اعلم توسط جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، در خصوص حلیت یا عدم جواز استفاده از شطرنج، ورق پاسور و تخته نرد با بررسی ادعاهای دانشجویان در منابع موجود به برخی از زوایای مورد غفلت واقع شده، اشاره ای بنماید و توجه دانشجویان و سایرین را به اهمیت رعایت امورات شرعی جلب نماید.

روش تحقیق

این تحقیق به دنبال آن است با توجه به منابع کتابخانه ای موجود و مقالات پژوهشی با روش کتابخانه ای و اتخاذ رویکرد مروری سیستماتیک با مرور پیشینه و ادبیات تحقیق همچنین فتاوی مجتهدین و علمای عظام، ادعاهای دانشجویان مبنی بر حلیت اسباب آلات قمار، را مورد بررسی قرار دهد و نتایج را برای استفاده سایر محققین گردآوری و ارائه نماید.

بحث و نتیجه گیری

در تاریخ پیدایش شطرنج به عنوان اولین وسیله ای که مورد بررسی این تحقیق واقع می شود به کشور دارای تمدن هندوستان اشاره می شود. اختراع و پیدایش این وسیله خلاقانه بازی و سرگرمی در هندوستان با سلسله ساسانیان در ایران همزمان بوده است. در بدو ورود این وسیله به ایران، نخست استفاده های درباری برای آن مطرح بوده است ولی به تدریج در سطح مردم عادی گسترش یافته است.

در امتداد همین مسیر برخی افراد با این وسیله ابتدا به شرط برد و باخت و شرط بندی و سپس به قمار روی آوردند که متولیان امور مذهبی آن را در اصطلاح فقهی امروزی حرام برشمردند. اما در زمان حاضر این وسیله از حالت برد و باخت به قصد قمار خارج شده است و در سطح زندگی مردمان قرن بیست و یکم به عنوان یک وسیله، بازی فکری زیبا و رشته ورزشی جذاب کم هزینه خود را مطرح نموده است. البته باید اذعان کرد که علما و مراجع دینی عمدتاً " این وسیله را فی نفسه حرام می دانند. یکی از نخستین افرادی که جواز حلیت شطرنج را صادر کرد حضرت امام خمینی (ره) بنیانگذار فکید انقلاب اسلامی

ایران بود که فرمایشان ایشان شامل کلیه فعالیت‌های نوشتاری، رسانه‌ای و ... است که در قالب صحیفه‌ای در ۲۲ جلد از اولین نامه موجود از وی نوشته شده در سال ۱۳۱۲ تا آخرین آنها در سال ۶۸ شمسی را شامل می‌شود که ایشان در تاریخ ۱۹ شهریور ۱۳۶۷ و در پاسخ به یک استفتاء در مورد شطرنج، -قریب به مضمون- اشاره کردند که با فرض خارج شدن شطرنج از اسباب و آلات قمار و نبودن برد و باخت اشکال ندارد (امام خمینی-ره، ۱۳۶۸).

از میان مراجع مورد تایید جامعه مدرسین حوزه علمیه قم حضرات آیات عظام آیت‌الله العظمی حسینی خامنه‌ای (حفظ‌الله)، آیت‌الله العظمی حسینی سیستانی، آیت‌الله العظمی شبیری زنجانی، آیت‌الله العظمی وحید خراسانی، آیت‌الله العظمی مکارم شیرازی و آیت‌الله العظمی نوری همدانی هیچ‌یک از این آقایان بدون آوردن قید یا شرط جواز حلیت استفاده صادر نکرده‌اند. آیت‌الله خامنه‌ای در پاسخ سؤال ۱۱۱۶ استفتائات از ایشان در مورد شطرنج بازی بدون شرط را با قید خارج شدن شطرنج از حالت قمار جایز و بدون مشکل می‌دانند. ایشان در پاسخ به سؤال ۱۱۱۷ و ۱۱۱۸ استفتائات از وی، بازی با اسباب و آلات قمار را به صورت مطلق حرام دانسته‌اند و در مورد شطرنج بخصوص در پاسخ به سؤال ۱۱۱۸ بازی، خرید و فروش و یاددهی آن را بدون اشکال می‌دانند (خامنه‌ای، ۱۳۹۷).

آیت‌الله سیستانی در خصوص شطرنج جواز استفاده صادر نکرده‌اند و به صورت کلی هرگونه استفاده را دارای اشکال می‌دانند (سیستانی، ۱۳۹۵).

آیت‌الله شبیری زنجانی بازی بدون برد و باخت و خروج از آلت قمار بودن شطرنج بنا بر احتیاط واجب جواز استفاده صادر نکرده‌اند (شبیری زنجانی، ۱۳۹۷).

آیت‌الله وحید خراسانی در یک دید سخت‌گیرانه‌تر از زاویه نظر فقهی خودشان بازی با برد و باخت مالی و بازی بدون برد و باخت مالی را حرام می‌دانند (وحید خراسانی، ۱۳۹۷).

آیت‌الله مکارم شیرازی در برخورد با این پدیده و از زاویه نظر خودشان چون شطرنج را از حالت قمار خارج می‌دانند به شرط نداشتن برد و باخت مالی، بلاشکال می‌دانند (مکارم شیرازی، ۱۳۹۷).

آیت‌الله نوری همدانی فی نفسه شطرنج را حرام می‌دانند اما با توجه به وضعیت جامعه امروزی و خروج شطرنج از اسباب قمار، استفاده از آن را بلاشکال می‌دانند (نوری همدانی، ۱۳۹۷).

لذا از مجموع اظهارات و فتاوی آیات عظام فوق می‌توان برداشت کرد که امروزه شطرنج از حالت قمار خارج شده و یک ورزش فکری کم‌هزینه، زیبا و مفرح تبدیل شده است لذا استفاده از آن بدون شرط بندی و برد و باخت با شرط مالی از نظر اکثر مراجع مورد مراجعه این تحقیق بدون اشکال است گرچه برخی از حضرات از زاویه دید فقهی خویش آن را حرام یا بنا بر احتیاط واجب جایز نمی‌دانستند.

در مورد ورق پاسور اما موضوع کمی متفاوت است.

آیت‌الله خامنه‌ای در خصوص ورق پاسور بازهم تاکید دارند که هرگونه بازی با آلات قمار مطلقاً حرام و جایز نیست ولی ایشان در پاسخ استفتائی از ایشان اظهار می‌دارند چنانچه این وسایل از جمله پاسور از حالت قمار خارج شده باشند و فاقد برد و باخت باشند، مانعی ندارد اما بازی با اسباب آلات قمار که توسط آن بازی آن اسباب آلات مورد تایید واقع شده و مفسده داشته باشد را جایز نمی‌دانند (خامنه‌ای، ۱۳۹۷).

باید توجه داشت در کلیه بازی‌ها از جمله شطرنج و پاسور ختم یا پیروزی و حتی تساوی قابل حصول است و برد و باخت و مساوی وجود دارد.

آیت‌الله سیستانی هرگونه استفاده از پاسور و اسباب آلات قمار را بدون قید و شرط خاصی جایز نمی‌دانند و بازی با پاسور را به صورت مطلق حرام می‌دانند (سیستانی، ۱۳۹۷).

آیت الله شبیری زنجانی بازی بدون شرط بندی و با فرض خارج شدن پاسور در عرف از آلت قمار را بدون اشکال می دانند (شبیری زنجانی، ۱۳۹۷).

آیت الله وحید خراسانی در خصوص پاسور بازی در پاسخ به استفتائی از ایشان، بازی با برد و باخت را حرام و بدون برد و باخت را نیز بنابر احتیاط واجب به صورت اکید جایز نمی دانند (وحید خراسانی، ۱۳۹۷).

آیت الله مکارم شیرازی در مورد پاسور فرمایش کرده اند که اگر در عرف توده مردم از حالت قمار خارج شده باشد و به عنوان نوعی وسیله تفریحی و ورزشی مطرح باشد، استفاده از آن بلاشکال است (مکارم شیرازی، ۱۳۹۷).

آیت الله نوری همدانی نیز در مورد پاسور بازی و در پاسخ به استفتائی از ایشان اشاره کرده اند پاسور از آلات قمار است و بازی با آن جایز نیست (نوری همدانی، ۱۳۹۷).

در موضوع تخته نرد موضوع به وضوح متفاوت است و پاسخ استفتائات و نظرات حضرات آیات عظام در این زمینه با همدیگر هماهنگی بیشتری داد.

آیت الله خامنه ای در خصوص تخته نرد چون به نظر می رسد هنوز در عرف از حالت قمار خارج نشده است، استفاده از آن را مطلقاً جایز نمی دانند. اکثریت حضرات آیات عظام فوق‌الاشاره هم هرگونه بازی با تخته نرد را بلحاظ آلت قمار بودن آن و باقی ماندن این نسبت در عرف رایج توده مردم تاکنون، که عرف جامعه تخته نرد را جزو آلات قمار می داند، حرام می دانند.

از مجموع نظرات آیات عظام و مراجع مورد تأیید جامعه مدرسین حوزه علمیه قم چنین بر می آید که دانشجویان با انتخاب نظرات آسان‌گیرترین مراجع تقلید و آیات عظام حفظ الله، مسائل فقهی خویش را منطبق با نیازهای شان توجیه و به صورت کلی مطرح و تعمیم می دهند.

از میان سه وسیله شطرنج، پاسور و تخته نرد و با توجه به وضعیت فعلی استفاده از آنها و بنابر تجربیات موجود، از شطرنج استفاده مناسب تری می شود و راه اندازی مسابقات کشوری، آسیایی و جهانی این رشته فکری، ظرفیت عظیم شطرنج در پرکردن اوقات فراغت را بخصوص برای دانشجویان خوابگاهی دانشگاه‌ها به نمایش می گذارد.

اغلب دانشجویانی که با پاسور بازی می کنند و اوقات خود را با گذراندن وقت با سایر هم خوابگاهی های خود با این وسیله پر می کنند اعتراف دارند این وسیله یک ابزار سرگرم کننده صرف و فاقد خروجی خاصی جز گذراندن وقت است لذا به نظر می رسد باید با اتخاذ روش های مختلف ضمن آگاه سازی جوانان دانشجو بخصوص ساکنان خوابگاه های دانشجویی اوقات فراغت آنان را با روش های دیگری پر کرده و غنی نمود.

نتایج این تحقیق با تحقیق فیروزیان با عنوان "شناسایی موانع جذب حامی مالی در ورزش شطرنج" همسو بوده و پیشنهاد می گردد عمده ترین مانع در توسعه ورزش های خوابگاهی به ویژه شطرنج که نبود یا کمبود منابع مالی است، را می توان و باید با اختصاص بودجه های فرهنگی مناسب و هدایا و جوایز نفیس به برگزیدگان مسابقات شطرنج خوابگاهی، بین دانشگاهی، دانشگاه های استان و سرانجام برگزاری مسابقات کشوری دانشجویان جبران کرد (فیروزیان، ۱۴۰۰).

تجربیات شخصی نگارندگان تحقیق از مواجهه های حضوری با دانشجویان بر این نکته تاکید دارد که تعداد قابل تاملی از دانشجویان نمونه های بررسی شده از لزوم داشتن مرجع تقلید برای جوان بی اطلاع بوده اند یا مرجع تقلیدی نداشتند که در جای خود قابل بررسی است که پیشنهاد می گردد با مراجعه مسئولان فرهنگی دانشگاه ها به دفاتر حضرات آیات عظام مجموعه ای از رساله های آنان را برای توزیع بین دانشجویان تحویل گیرند.

منابع

کریس روجک، نظریه ی فراغت: اصول و تجربه ها، ترجمه عباس مخبر، تهران، نشر شهر، ۱۳۸۸.

ابراهیمی، قربانعلی و نادر رازقی، ۱۳۹۰. اوقات فراغت و عوامل اجتماعی موثر بر آن: مطالعه موردی افراد ۱۵_۶۴ ساله شهرستان جویبار، جامعه‌شناسی کاربردی، شماره چهارم، ۹۸-۷۱.

بورديو، پي. یر. تکوين تاريخی زيباشناسی ناب، مراد فرهاد پور، ۱۳۷۹. فصلنامه ی ارغنون، ش ۱۷.
درويشی فرد، علی اصغر و رضوانی، ليلا و فيضی پور، خديجه، ۱۳۹۵، بررسی پيامدهای اجتماعی قمار در خانواده مطالعه موردی: محله هرنندی شهر تهران، اولین همایش ملی آینده پژوهی، علوم انسانی و امنیت اجتماعی، خرم آباد، <https://civilica.com/doc/668015>.

مقسومی، مبین، ۱۳۹۹. بررسی عوارض روانشناختی و پيامدهای اجتماعی قماربازی پاتولوژیک، سومین کنفرانس بین‌المللی روانشناسی، علوم تربیتی، علوم اجتماعی و علوم انسانی، <https://civilica.com/doc/1163076>.
مقدم، محمود، ۱۳۹۷. فعالیت‌های شرط بندی و قمار بازی در فضای مجازی، ایده‌های جدید با هدف کلاهبرداری، اولین همایش بین‌المللی مدیریت و مهندسی/مقدماتی، تهران، <https://civilica.com/doc/801251>.

چگنی، م. و موسوی، س. ۱۳۹۸. قمار بازی در فضای مجازی از نظر حقوق کیفری. مجلس و راهبرد، ۲۶ (۱۰۰)، ۳۳۱-۳۵۸.
<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=501014>

صفائی، علیرضا و یزدان پناه، مرتضی، ۱۳۹۹. بررسی پیامدهای قمار بازی نوین و تاثیرات آن در زندگی اجتماعی، هفتمین همایش سراسری علوم و مهندسی دفاعی سپاه، تهران، <https://civilica.com/doc/1235557>.
امام خمینی، روح‌الله، ۱۳۱۲-۱۳۶۸. صحیفه امام خمینی - ره، جلد ۲۱، صفحه ۱۲۹.

فیروزیان، محمد، ۱۴۰۰. شناسایی موانع جذب حامی مالی در ورزش شطرنج، سومین کنفرانس بین‌المللی تربیت بدنی و علوم ورزشی، تهران، <https://civilica.com/doc/1270048>.

<https://www.leader.ir/fa/book/11?sn=17570>

<https://www.sistani.org/persian/qa/0945/>

<http://askdin.com/thread/%D8%AD%DA%A9%D9%85-%D8%A8%D8%A7%D8%B2%D9%8A-%D8%B4%D8%B7%D8%B1%D9%86%D8%AC-%DA%86%D9%8A%D8%B3%D8%AA%D8%9F-%D8%A2%DB%8C%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%84%D9%87-%D8%B4%D8%A8%DB%8C%D8%B1%DB%8C-%D8%B2%D9%86%D8%AC%D8%A7%D9%86%DB%8C>

<http://wahidkhorasani.com/%D9%81%D8%A7%D8%B1%D8%B3%DB%8C/Search?SearchText=%D8%B4%D8%B7%D8%B1%D9%86%D8%AC>

<https://makarem.ir/main.aspx?typeinfo=21&lid=0&catid=46488&mid=260086>

<https://noorihamedani.ir/istifta/default/archive>

<https://farsi.khamenei.ir/search-result?q=%D9%BE%D8%A7%D8%B3%D9%88%D8%B1&nt=98>

<https://www.sistani.org/persian/qa/search/4899>

<https://www.islamquest.net/fa/search/searchtext/%D9%BE%D8%A7%D8%B3%D9%88%D8%B1/keyType/3/keyWhere/1/keyGID/0/keyTime/0/keyQuestion/1>

<http://wahidkhorasani.com/%D9%81%D8%A7%D8%B1%D8%B3%DB%8C/Search?SearchText=%D9%BE%D8%A7%D8%B3%D9%88%D8%B1>

<https://makarem.ir/main.aspx?typeinfo=21&lid=0&catid=46488&mid=260087>

<https://article.tebyan.net/182671/%D8%A8%D8%A7%D8%B2%DB%8C-%D8%A8%D8%A7-%D8%B4%D8%B7%D8%B1%D9%86%D8%AC-%D9%88-%D9%BE%D8%A7%D8%B3%D9%88%D8%B1>

<https://hadana.ir/%D8%AD%DA%A9%D9%85-%D8%A8%D8%A7%D8%B2%DB%8C-%D8%AA%D8%AE%D8%AA%D9%87-%D9%86%D8%B1%D8%AF>

<https://fa.mfeb.ir/zknew51>